

LEKSYKON PEDAGOGIKI RELIGII

**PRACA ZBIOROWA
POD REDAKCJĄ NAUKOWĄ
CYPRIANA ROGOWSKIEGO**

VERBINUM
Wydawnictwo Księży Werbistów
Warszawa 2007

© for the Polish edition by VERBINUM, 2007

Recenzje wydawnicze

KS. PROF. ZW. DR HAB. JERZY BAGROWICZ

Wydział Teologiczny UMK

KS. PROF. ZW. DR HAB. JANUSZ MARIĄŃSKI

Katedra Socjologii Religii

Instytut Socjologii KUL

Opracowanie i redakcja

Kierownik Redakcji – *Paweł Pachciarek*; Redaktorzy – *Ewa Bojara, Bożena Czarnocka, Anna Kaniewska, Maria Kaniewska, Maria Magdalena Matusiak*

Korekta

Maria Magdalena Matusiak

Elżbieta Pachciarek

Hanna Stompor

Okładka

Jarosław Fik

Agnieszka Piasecka

Za zgodą Kurii Biskupiej Warszawsko-Praskiej
z dnia 14 lipca 2006 r., nr 1342(K)2006

PUBLIKACJA DOFINANSOWANA PRZEZ
KOLEGIUM REKTORSKIE I WYDZIAŁ TEOLOGII
UNIwersytetu WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE

Skład komputerowy

Piotr Sobiecki

VERBINUM, Wydawnictwo Księży Werbistów

ul. Ostrobramska 98, 04-118 Warszawa

tel.: (0-22) 610-78-70, fax: (0-22) 516-98-50

www.verbinum.pl

zamowienia@verbinum.pl; wydawnictwo@verbinum.pl

Warszawa 2007. Wyd. I. Zam. nr 24/2006

Druk:

Drukarnia Księży Werbistów

ul. Klasztorna 4, Górna Grupa, 86-134 Dragacz

tel.: (0-52) 330 63 77, fax: (0-52) 330 63 78

ISO 9002

ISO 14001

ISBN 978-83-7192-311-1

konstrukcji wielkich opowiadań (ideologie, projekty, światopoglądy) nowożytności; 2. postmodernizm, dla którego obecna faza jest rodzajem mistycznej ucieczki z żelaznej klatki nowożytności w pewien rodzaj agnostycyzmu będącego kompensacją zawiedzionych oczekiwań nowożytnych; taki agnostycyzm byłby, według cytowanego autora, czymś związanym z kategorią odmienności czy też różnorodności.

Zob. też: Błędne formy wychowania religijnego; Postawa religijna; Proces nauczania i uczenia się; Teoria wychowania; Wieloperspektywiczna koncepcja edukacji religijnej; Źródła i cele edukacji religijnej.

Lit.: Bauman Z., *Modernity and Ambivalence*, Cambridge 1991; Benner D., Göstemeyer K. F., „*Postmoderne Pädagogik: Analyse oder Affirmation eines gesellschaftlichen Wandels*”, „*Zeitschrift für Pädagogik*” 1987, z. 1; Derrida J., *L'écriture et la différence*, Paris 1979; Ferchhoff W., Neubauer G., *Jugend und Postmoderne: Analysen und Reflexionen über die Suche nach neuen Lebensorientierungen*, Weinheim - München 1989; Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność*, Lublin 2003; Kosłowski P., *Die postmoderne Kultur*, München 1987; tenże, *Supermoderno o postmoderno? Decostruzione e mistica nei due postmoderni*, „*Per la filosofia*” 7(1990), nr 18, s. 97-107; Kwieciński Z., Witkowski L. (red.), *Ku pedagogii pogranicza*, Toruń 1990; Lenzen D., *Reflexive Erziehungswissenschaft am Ausgang des postmodernen Jahrzehnts*, „*Beiheft der Zeitschrift für Pädagogik*” 29(1992), s. 75-91; Marotzki W., Sünker H. (red.), *Kritische Erziehungswissenschaft - Moderne - Postmoderne*, t. 1, Weinheim 1992; ciż (red.), *Kritische Erziehungswissenschaft - Moderne - Postmoderne*, t. 1, Weinheim 1992; Melosik Z. (red.), *Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji*, Toruń - Poznań 1995; Rorty R., *Moralna tożsamość a prywatna autonomia: przypadek Foucaulta*, tłum. M. Kwiek, „*Etyka*” 1993, nr 26; tenże, *Przygodność, ironia i solidarność*, Warszawa 1996; Szkularek T., *Post-socjalistyczna edukacja a filozofia postmodernizmu*, „*Kwartalnik Pedagogiczny*” 1993, nr 1; tenże, *Wiedza i wolność w pedagogice amerykańskiego postmodernizmu*, Kraków 1993; Szpociński A., *Od arki przymierza do składu rupieci, czyli o dekanonizacji kanonu*, w: *Postmodernizm w perspektywie filozoficzno-kulturowej*, red. A. Zaidler-Janiszewska, Warszawa 1991, s. 130-134; Witkowski L., *Postmodernizm: między czkawką a dnem [uwagi nieprześmiewczej]*, w: *Oblicza postmoderny. Teoria i praktyka uczestnictwa w kulturze współczesnej*, red. A. Zaidler-Janiszewska, Warszawa 1992, s. 41-42; Ziemiński I., *Postmodernizm a dylemat człowieka*, „*Ethos*” 1996, z. 1-2(33-34).

Marian Nowak

PEDAGOGIKA PRENATALNA. Przemiany cywilizacyjne już od początku XX w. spowodowały zmiany w postawach prokreacyjnych, w tym również wobec człowieka przed urodzeniem, charakteryzujące się podejściem biologicystycznym, deterministycznym, zmedykalizowanym i komercyjnym, co znalazło odbicie w języku (jako wyrazie i kreatorze mentalności) oraz w opiece zdrowotnej. Obecnie obserwuje się tendencję powrotu do tradycyjnych form przeżywania prokreacji i stosunku do dziecka poczętego, z uwzględnieniem dorobku nowoczesnej wiedzy (np. z zakresu embriologii, fetologii, psychologii prenatalnej i prokreacji, pedagogiki zdrowia, ekologii) i możliwości jej aplikacji. Wyraźnie zaznaczają się trzy podejścia: humanistyczne (personalistyczne, rodzinne, systemowe, pozytywne, rozwojowe); holistyczne (integralne ujęcie człowieka w kontekście biegu życia); ekologiczne (łono matki traktowane jako pierwsza i ważna nisza biologiczno-psychiczno-społecznego rozwoju dziecka, zapobieganie psychogennym uwarunkowaniom zaburzeń).

Pedagogika prenatalna jako odrębna dziedzina pedagogiki właściwie jeszcze pod tą nazwą nie funkcjonuje w sposób pełnoprawny. Najczęściej stosowanym i pokrewnym pedagogice prenatalnej pojęciem jest edukacja prenatalna. Obejmuje ona poznanie, gromadzenie i rozpowszechnianie wiedzy (informacji naukowej), głównie medycznej i psychologicznej, dotyczącej dziecka przed urodzeniem oraz warunków i czynników zagrażających rozwojowi, jak też wspierających i optymalizujących jego harmonijny rozwój fizyczny i psychiczny w pre- i perinatalnym okresie życia. Edukacja prenatalna jest skierowana do młodzieży, młodych małżeństw, przyszłych rodziców, zwłaszcza obojga rodziców, począwszy od prenatalnej fazy ich rodzicielstwa. Zmiany cywilizacyjne stawiają przed rodzicami coraz większe wymagania dotyczące ich kompetencji. Wiedza, umiejętności (np. korzystania z dostępnych usług) i postawy dotyczące prenatalnego okresu życia domagają się od rodziców ustawicznego kształcenia, uzupełnień, modyfikacji i przewartościowań. Proces permanentnego kształcenia w tym zakresie wymaga komplementarnego kształcenia formalnego – w ramach nauki szkolnej, i nieformalnego – odbywanego na kursach, seminariach, szkoleniach,

oraz incydentalnego – będącego skutkiem różnych wpływów środowiska, w tym mediów oraz własnej aktywności człowieka.

Edukacja prenatalna w Polsce najczęściej jest traktowana jako składnik pedagogiki zdrowia, choć niektóre jej elementy zawierają: pedagogika rodziny, andragogika zdrowia i andragogika życia rodzinnego. Edukacja prenatalna w najwyższym zakresie jest skoncentrowana na rodzinie w procesie prokreacji, zwłaszcza na oddziaływaniu na matki, gdyż to ona jest „pierwszym pracownikiem” ochrony zdrowia rodziny. Pewnym obszarem praktycznego zastosowania wiedzy z tego zakresu zajmują się różne ośrodki zdrowia (organizując np. szkoły rodzenia, spotkania dla babć, poradnictwo przyszpitalne i przykliniczne oraz w ramach duszpasterstwa rodzin), jak też szkoły, które prowadzą lekcje i zajęcia przygotowania dzieci i młodzieży do życia w rodzinie (czasem w ramach tzw. wychowania seksualnego). Popularyzacją wiedzy prenatalnej zajmują się również specjalistyczne pisma dla rodziców (np. „Twoje Dziecko”, „Dziecko”) oraz organizacje, np. Stowarzyszenie na Rzecz Naturalnego Rodzenia i Karmienia, Polska Federacja Ruchów Obrony Życia (pismo: „Głos dla Życia”), Stowarzyszenie Obrońców Życia Człowieka (pismo: „Służba Życiu”), Human Life International – Europa (pisma: „Newsletter”, „Fakty Życia”), Fundacja Rodzic po Ludzku (np. *Przewodnik po szpitalach położniczych w Polsce*). Od 1984 przez ponad 15 lat edukacją prenatalną zajmowała się Sekcja Psychologii Prenatalnej Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

Edukacja prenatalna ma różne formy organizacyjne. Pierwsze Towarzystwo Edukacji Prenatalnej powstało we Francji w 1982 z inicjatywy lekarzy, położnych, psychologów, pedagogów i rodziców. Wraz z rozwojem tego typu organizacji w innych krajach pojawiła się potrzeba współpracy, dlatego w 1991 utworzono Światową Organizację Stowarzyszeń Edukacji Prenatalnej (Organisation Mondiale des Associations pour l'Education Prenatale, OMAEP) z siedzibą we Francji. Obejmuje ona 15 organizacji krajowych: 12 w Europie, dwie w Ameryce Łacińskiej i jedną w Afryce. Celem OMAEP jest promocja edukacji prenatalnej w świecie przez zrzeszenie niedochodowych stowarzyszeń i związków za-

jmujących się kształceniem przedporodowym lub działalnością mogącą wpłynąć na rozwój edukacji prenatalnej. Popularyzacja wiedzy następuje przez publikację książek, czasopism, broszur, materiałów dydaktycznych dla placówek służby zdrowia, organizowanie szkoleń dla młodzieży i dorosłych oraz dla profesjonalistów, różnych wystaw i konferencji, nadawanie audycji radiowych i telewizyjnych, wydawanie kaset i płyt, przygotowywanie programów edukacyjnych dla różnych form i poziomów kształcenia. Szczególnie aktywną sekcją krajową OMAEP jest Associazione Nazionale per l'Educazione Prenatale (ANEP-Italia); powstała w 1993 i tworzy ją 14 lokalnych oddziałów w całych Włoszech. Wydaje pismo, kwartalnik „Educare Per”, i koordynuje prace International School for Prenatal and Perinatal Education, która wydaje dyplomy kwalifikacyjne Consulente Prenatale (doradcy prenatalnego) i Tutore Prenatale (wychowawcy prenatalnego). Prowadzi też różne kursy, np. muzykoterapii prenatalnej, masażu noworodka.

Organizacją o charakterze edukacyjnym jest również International Society of Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine (ISPPPM) działające głównie w Europie. Jednym z celów Towarzystwa jest zachęcanie do prowadzenia badań, nauczania oraz terapii dotyczącej pre- i perinatalnemu okresowi życia oraz do promowanie tej wiedzy wśród specjalistów z różnych dziedzin, a także jej popularyzowanie. Jedną z form aktywności Towarzystwa są nie tylko organizowane co 3 lata międzynarodowe kongresy oraz coroczne regionalne spotkania naukowe, jak też wydawanie czasopisma „International Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine”, którego celem jest informowanie, promowanie i stymulowanie badań oraz praktyki w zakresie opieki pre- i perinatalnej z biologicznego, psychopedagogicznego i socjologicznego punktu widzenia, oraz akcentowanie ważności profilaktyki w tym okresie.

Cele edukacyjne są również bardzo wyraźnie widoczne w statucie The Association for Pre- and Perinatal Psychology and Health (APPAH) oraz w zawartości wydawanego przez tę organizację czasopisma „Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health”: 1. sprzyjanie rozwojowi wiedzy dotyczącej psychologicznych

czynników wpływających na poczęcie, rozwój prenatalny i ciążę, narodziny i poród oraz okres noworodkowy i połóg; 2. badanie mechanizmów wzajemnej interakcji między matką i ojcem oraz ich dzieckiem przed i po urodzeniu; 3. wyjaśnianie psychologicznych konsekwencji stosowania w czasie ciąży i porodu technologii i interwencji medycznych; 4. analizowanie wpływu środowiska fizycznego i społecznego na kobietę w okresie ciąży i porodu i bezpośrednio po porodzie oraz na dziecko w tym okresie: ze względu na ścisłą wzajemną zależność dziecka i matki w tym okresie wszystko, co służy zdrowiu i samopoczuciu matki (np. zdrowa żywność, nieskażone środowisko zewnętrzne, wsparcie otoczenia) ma pozytywny wpływ na dziecko; 5. wypracowanie zaleceń profilaktycznych w stosunku do okresu pre- i perinatalnego oraz metod terapii osób w różnym wieku, które doświadczają skutków urazów doznanych w okresie prenatalnym, traumy porodowej oraz zranień z wczesnego okresu po urodzeniu; 6. wprowadzanie standardów, które podniosą bezpieczeństwo i stopień zadowolenia z przebiegu ciąży, porodu i położu wszystkich zaangażowanych osób: matki, ojca, dziecka i osób pomagających, np. służb medycznych; 7. naświetlanie moralnych, etycznych i prawnych problemów, przed jakimi staje społeczność, stosując aborcję, różne techniki sztucznego zapłodnienia, korzystając z adopcji po urodzeniu; 8. gromadzenie i rozpowszechnianie przez publikacje, spotkania naukowe i inne formy edukacji wiedzy obejmującej wszystkie aspekty pre- i perinatalnej psychologii oraz medycyny zdrowia. Najważniejszym celem edukacji prenatalnej jest profilaktyka zaburzeń rozwoju. Coraz częściej propaguje ona ideę tzw. wczesnego rodzicielstwa, tzn. aktywnego zaangażowania się na rzecz dziecka przez przygotowanie się do poczęcia (pomocne w tym zakresie może być tzw. poradnictwo prekonceptyjne). Możliwość poczęcia i jakość zdrowia dziecka zależą bowiem m.in. od takich czynników, jak: stan zdrowia rodziców, ich nawyki (np. zdrowotne), styl życia, ewentualne nałogi i uzależnienia, różne czynniki środowiska zewnętrznego i osobowego, więź uczuciowa w rodzinie. Dlatego małżonkowie, zanim zaproszą dziecko na świat, mogą już z rodzicielską troską podjąć starania, by stworzyć jak najlepsze warunki jego poczęcia

i rozwoju. Mogą więc już czuć się rodzicielami dziecka, które zamierzają począć.

Pedagogika prenatalna, utożsamiana z edukacją prenatalną jako elementem oświaty dorosłych, nie wydaje się jednak obecnie wystarczająca. Nadszedł czas, by edukację uzupełnić o wychowanie i oddziaływanie pedagogicznym objąć nie tylko rodziców i osoby przygotowujące się do rodzicielstwa, lecz również dziecko poczęte. Oczywiście wymagania stawiane przez sytuacje związane z prokreacją mają również charakter wychowawczy – stymulują do rozwoju dojrzałej osobowości, doskonalenia się, samorozwoju, samokształcenia i samowychowania. Społeczny kontekst wspólnoty osób: matka – ojciec – dziecko umożliwi interakcję, której komunikacyjny charakter jest rozwojowy dla każdej z tych osób i skłania do wychowywania siebie. Dlatego i sama edukacja prenatalna zawiera nie tylko cele ściśle edukacyjne, związane z nauczaniem, przekazem wiedzy i kształtowaniem umiejętności, ale też cele formacyjne i wychowawcze (wychowanie rodziców do roli wychowawców prenatalnych).

Należy jednak rozszerzyć perspektywę wychowania człowieka na okres najwcześniejszy, kiedy kształtują się podstawy jego zdrowia psychicznego i osobowości. Osiągnięcia w zakresie neurofizjologii i psychologii zapewniają podstawy wychowaniu prenatalnemu, rozumianemu jako proces dynamiczny, w którym aktywną rolę odgrywa nie tylko matka, ale też ojciec oraz samo dziecko prenatalne. Tak rozumiana pedagogika prenatalna byłaby teorią wychowania dziecka prenatalnego oraz teorią edukacji w zakresie przygotowania do realizacji zadań, jakie przed osobami bliskimi dziecku wynikają z jego najwcześniejszego okresu rozwoju.

Pedagogika prenatalna rozumiana jako teoria wychowania prenatalnego jest nauką, która wyodrębnia się z pedagogiki bardzo powoli. Wprawdzie M. Debesse (1996) pisał o wychowaniu w okresie prenatalnego rozwoju dziecka, to jednak zarówno płód, jak i noworodka traktował on jako „istotę rdzeniową”, jedynie biologiczną, o zerowym życiu psychicznym, a wychowanie przed urodzeniem rozumiał jako tworzenie, dzięki właściwemu odżywianiu, higienie i uregulowanemu trybowi życia matki, „środowiska macierzyńskiego”, „sprzyjającego środo-

wiska”, „prawdziwego środowiska rozwojowego” dziecka. Wychowanie prenatalne w jego rozumieniu jest więc skoncentrowane bardziej na zdrowotnych aspektach ciąży matki, której organizm stanowi środowisko rozwoju dziecka, niż na nim samym. Ma ono charakter negatywny, tzn. ma uniemożliwiać niebezpieczeństwa, np. zatrucie płodu.

Korzystając z dorobku psychologii prenatalnej, W. Fijałkowski zaproponował pedagogikę prenatalną jako naukę zajmującą się przyuczaniem i motywowaniem matek i ojców do różnych form prenatalnych relacji i komunikacji z dzieckiem. Celem oddziaływań wychowawczych o charakterze komunikacji prenatalnej jest profilaktyka zaburzeń osobowości. Pomocą w formowaniu rodziców byłyby szkoły rodzenia, które należałoby przekształcić w szkoły rodzicielstwa. Autor ma świadomość, że pedagogiczne odniesienia rodziców wobec dziecka prenatalnego są dostępne jedynie dojrzałym w rodzicielstwie parom, a pedagogika prenatalna bardzo powoli znajduje zastosowanie.

W polskiej literaturze pedagogicznej pedagogikę prenatalną zaproponował M. Nowak – jako rodzaj pedagogiki szczegółowej, możliwej do wyodrębnienia ze względu na kryterium wieku i rozwoju człowieka, oraz J. Wilk – jako poszerzenie pedagogiki rodziny o zagadnienia związane z rodziną w okresie ciąży i porodu oraz opieką nad dzieckiem przez urodzeniem. Niestety, poza wskazaniem na tę subdyscyplinę pedagogiki, nie została ona nigdzie w zasadzie scharakteryzowana; nikt dotychczas nie sprecyzował, jaki miałby być jej status metodologiczny.

Niezbędną podstawą pedagogiki jest antropologia odpowiadająca na pytanie, kim jest człowiek. Najrzetelniej tę prawdę odzwierciedla nurt personalistyczny, akcentujący prymat osoby ludzkiej. Pedagogika prenatalna w ujęciu personalistycznym ma charakter służebny: zmierza do „budzenia w człowieku tego, co ludzkie” (J. Maritain), służenia człowiekowi – już od chwili poczęcia, w nieustannym procesie jego stawiania się coraz pełniej osobą, również przez prokreację. Wychowanie prenatalne jest naturalną potrzebą i prawem człowieka; wiąże się z dostępnością do opieki, zapewnieniem troski opiekunów o pełny rozwój dziecka, zabezpieczeniem jego podstawowych potrzeb i ciągłości pozytyw-

nych doświadczeń. Osoba dziecka poczętego jest w centrum tego oddziaływania i domaga się uznania jego istnienia jako podmiotu wychowania, a więc nie tylko akceptacji ontycznego statusu płodu ludzkiego jako człowieka i osoby, dowartościowania jego godności, autonomii i niepowtarzalności, ale też uznania jego ludzkich potrzeb (miłości, bezpieczeństwa, szacunku i akceptacji) oraz wzrastających już przed urodzeniem kompetencji, docenienia ważności prenatalnej fazy życia. Wymaga również od rodziców przekonania o możliwości i znaczeniu ich wychowawczej roli wobec tym okresie; przyjęcia odpowiedzialności za proces wychowania i doświadczenia wychowanka; umiejętności rozpoznania sytuacji i zadań wychowawczych, zastosowania form oddziaływania i komunikacji z dzieckiem (podjęcia konkretnych starań o podniesienie jakości życia fizycznego i psychicznego dziecka); refleksji na przebiegiem wychowania, dokształcania się i wzbogacania swoich kompetencji wychowawczych; docenienia pozytywnych walorów wychowawczego wpływu na siebie jako osobę rodzica, a osoby dziecka jako wychowanka.

Przedmiotem zainteresowania personalistycznej pedagogiki prenatalnej jest człowiek w pre- i perinatalnym okresie rozwoju, ujmowany całościowo, a więc w interakcji ze środowiskiem fizycznym (procesy fizjologiczne, biochemiczne, endokrynologiczne), osobowym, społecznym i kulturowym (np. wierzenia, zwyczaje i zalecenia dotyczące ciąży i porodu). Prenatalnym środowiskiem wychowawczym od strony biologicznej są elementy wnętrza matki: macica, łożysko, pępowina, wody płodowe, zaś od strony psychospołecznej – łono matki, rozumiane szerzej, jako to wszystko, co dociera do dziecka ze świata zewnętrznego i świata przeżyć matki (np. pośredni wpływ innych osób z otoczenia matki, konsekwencje sytuacji prawnej i postaw ludzi względem dziecka poczętego). Łono matki jako pierwsza nisza życia dziecka jest więc przestrzenią nie tylko fizyczną, ale też psychologiczno-społeczno-duchową psychiki matki i taką właśnie funkcję pełni w rozwoju nowego człowieka. Jest ono dla każdego dziecka niepowtarzalnym „światem życia”, „światem przeżywanym”. Osobotwórczy charakter łona matki związany jest nie tylko z umożliwieniem realizacji

genetycznie uwarunkowanych zadatków i nieustannym oddziaływaniem matki na drodze przekazu fizjologicznego i neurohormonalnego, ale też psychicznego i duchowego. To matka w głównej mierze decyduje o wychowaniu dziecka, dlatego jest tak bardzo ważne, kim ona jest jako osoba, gdyż jako taka nawiązuje relacje z dzieckiem właśnie jako osobą.

Pedagogika prenatalna zajmuje się dzieckiem w kontekście rozwojowo-wychowawczym, a więc różnymi problemami związanymi z procesem wychowania prenatalnego i edukacji prenatalnej, ich filozoficzno-antropologicznymi założeniami, przedmiotem, formami, czynnikami ułatwiającymi i utrudniającymi przebieg obu procesów, uwarunkowaniami pozytywnych lub negatywnych konsekwencji stosowania różnych form wychowania i edukacji, określenia tego, co łączy wychowanie w okresie postnatalnym z okresem prenatalnym. Oprócz dziecka przedmiotem zainteresowania pedagogiki prenatalnej są również osoby matki i ojca oraz inne, bliskie rodzinie, których wpływ (oraz ich wzajemnych relacji i czynników pozarodzinnych) jest na rozwój i wychowanie dziecka mniej lub bardziej pośredni.

Ogólne cele pedagogiki prenatalnej można określić jako: poznanie (cel poznawczy); opis (cel deskryptywny); wyjaśnianie (cel eksplanacyjny); aplikacja wiedzy dotycząca opieki i wychowania dziecka w prenatalnym okresie życia oraz edukacji dorosłych w tym zakresie (cel praktyczny); oraz profilaktyka (cel prewencyjny wobec możliwych zaburzeń rozwoju dziecka i niepowodzeń w prokreacji). Do celów naukowych pedagogiki prenatalnej należą: opracowanie teorii i praktyki wychowania prenatalnego (np. jak należy rozumieć funkcje wychowawczo-opiekuńcze wobec dziecka prenatalnego, jakie warunki i środki gwarantują prawidłowe wychowanie); wypracowanie metodologicznych podstaw badań pedagogicznych nad rodziną w procesie prokreacji, ocena skuteczności konkretnych programów i działań wychowawczych podejmowanych wobec dziecka przed urodzeniem; komparatystryka, czyli porównywanie doświadczeń pedagogicznych w tym zakresie (np. w kontekście międzynarodowym). Konieczne jest nie tylko wypracowanie propozycji pożądanej działalności wychowawczej, ale również zba-

danie faktycznego stanu świadomości i wypełniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej przez rodziny z dzieckiem prenatalnym oraz warunków i czynników ułatwiających (utrudniających) spełnianie zadań w tym zakresie.

Wychowawcze oddziaływanie na dziecko prenatalne jest procesem naturalnym, przebiegającym samoistnie, ale może być również podjęte intencjonalnie i obejmować zabiegi (interwencje) wychowawcze będące wyrazem wzrastającej więzi z dzieckiem oraz kultury i wiedzy pedagogicznej rodziców określanej jako świadomość opiekuńczo-wychowawcza. Prenatalna działalność wychowawcza obejmuje zespoły czynności zmierzających do pełnego zaspokojenia wszystkich (biologicznych, psychicznych, społecznych i duchowych) potrzeb dziecka w najwcześniejszym okresie życia. Jako bodźce lub zespoły bodźców, działające stale lub powtarzające się, odgrywają one rolę czynników rozwojowo-wychowawczych i powodują względnie trwałe zmiany w organizmie i w funkcjonowaniu dziecka. W wychowaniu tym nie chodzi o to, by czegoś dziecko nauczyć, ale by stworzyć mu takie warunki rozwoju, by mogło się stawać w pełni człowiekiem, oczywiście na miarę swych prenatalnych możliwości. Warunki te mają wielorakie znaczenie, np. stymulacyjne, interakcyjne (dialogowanie), adaptacyjne, terapeutyczne, korekcyjne, kompensacyjne, profilaktyczne. Wspólnie spędzony czas – chwile rozluźnienia, wyciszenia, intymności, kontemplacji, tworzonej wspólnoty myśli i uczuć, unikatowego dialogowania i wchodzenia w interakcje z dzieckiem oraz komunikowanie się z nim – kształtuje wzajemną więź uczuciową i sprzyja rozwojowi każdego z uczestników relacji. W ten sposób dziecko staje się stopniowo aktywnym partnerem interakcji.

Wychowanie jest zawsze pewną formą kontaktów międzyludzkich, wzajemnej wymiany mającej różne formy realizacji. Wśród szczególnie polecanych form wychowawczego oddziaływania na dziecko, towarzyszenia mu w rozwoju i kontaktu z nim można wymienić: pozytywne myślenie o dziecku; fantazjowanie i wizualizację na jego temat, jak też przyszłych relacji z nim (np. w czasie porodu, karmienia piersią, kąpeli, zabaw); rozmowy z dzieckiem – w myślach lub głośne, opowiada-

nie mu bajek i czytanie wierszy; pisanie pamiętnika ciężowego oraz pamiętnika rozwoju dziecka; pisanie bajek dla dziecka; pisanie do dziecka listów; słuchanie z dzieckiem muzyki, śpiewanie mu; granie dla niego na instrumencie; bujanie go i kołysanie oddechem i ruchem (np. w rytm muzyki, śpiewu); tańczenie z nim (spokojne, płynowe, rytmiczne ruchy); różne formy kontaktu dotykowego (muskanie, głaskanie, masowanie, obejmowanie, pukanie, poklepywanie, tulenie, pieszczenie); zabawy z dzieckiem; obserwowanie i odczytywanie sygnałów pochodzących od dziecka; obserwację ruchów dziecka i reagowanie na nie; różne formy twórczości artystycznej na jego rzecz: wiersze, muzyka, obrazy lub rzeźby; wykonywanie dla niego różnych rzeczy; trwanie w świadomości obecności dziecka i włączanie go w bieg spraw własnego życia; kontemplację przyrody; medytację tekstów biblijnych związanych z doświadczeniami rodzicielskimi; modlitwę za dziecko i włączanie go w kontakt z Bogiem.

Konieczność optymalizacji ludzkiego rozwoju od poczęcia wymaga troski o „zdrowe łono” i proekologiczną mentalność dotyczącą pierwszego środowiska życia człowieka, jakim jest łono matki, zhumanizowania i „urodzinnienia” opieki pre- i perinatalnej. To zaś implikuje zmiany w mentalności społecznej, koncepcji opieki pre- i perinatalnej oraz w podejściu do wychowania dziecka już od chwili poczęcia. Ze względu na konieczność przygotowania ludzi do prokreacji i towarzyszenia im w prenatalnej opiece i wychowaniu dziecka, konieczne jest opracowanie programów edukacyjnych oraz szkolenie edukatorów. Pedagogika prenatalna zawiera bogaty potencjał oświatowy, którego realizacja jest możliwa dzięki interdyscyplinarnej współpracy, kompleksowemu i wieloaspektowemu podejściu do problemów tak wczesnego wychowania i opieki.

Zob. też: Pedagogika a seksualność; Psychologia; Psychologia prenatalna.

Lit.: Adamski F. (red.), *Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej*, Kraków 1993; Fijałkowski W., *Szkola rodzenia*, Warszawa 1967 i następne wyd.; tenże, *Ekologia rodziny. Ekologiczna odnowa prokreacji*, Kraków 2001; Foldera G., *The Science of Prenatal Education*, „International Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine”

2000, t. 12, nr 1, s. 255-264; Kornas-Biela D., *Ekologia łona ekologią świata: o nowy paradygmat w ekologii*, w: *Ekologia rodziny ludzkiej*, red. J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, Olecko 2000, s. 99-116; też, *Kochać dziecko i towarzyszyć mu od poczęcia*, w: *O godność dziecka*, Gdańsk 2001, s. 285-297; też, *Kontakt rodziców z dzieckiem przed urodzeniem*, w: *Najlepszy start dla twojego dziecka*, Warszawa 1995, s. 53- 60; też, *Najmłodsze dziecko w rodzinie*, w: *Rodzina. Myśl i działanie*, red. G. Soszyńska, Lublin 2004, s. 47-59; też, *Wokół początku życia ludzkiego*, Warszawa 2002; Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999; Wilk J., *Refleksja nad wartością rodziny*, w: *W służbie wartościom*, red. R. Kamiński, S. J. Koza, L. Skorupa, K. Świąś, Kielce 1999, s. 563-577. *Dorota Kornas-Biela*

PEDAGOGIKA RELIGII. W polskiej literaturze katechetycznej, w odróżnieniu od środowiska obszaru języka niemieckiego, w którym w kontekście szkolnego nauczania religii prawie nie mówi się o katechetyce, jeszcze mało używane jest określenie „pedagogika religii”. Na ogół stosowane pojęcia to „katechetyka” jako dyscyplina naukowa i związana z nią „katecheza”. Włączenie lekcji religii do systemu edukacji szkolnej w wielu krajach Zachodu, a także ostatnio w krajach Europy Środkowej, przyczyniło się do określenia obszaru zainteresowań katechetyki. Zajęła się ona bardziej katechezą, zwłaszcza sakramentalną, prowadzoną we wspólnotach parafialnych, poza szkolnym nauczaniem religii. W najnowszych publikacjach zauważa się jednak, że również pojęcie „pedagogika religii” na gruncie polskim stopniowo nabiera znaczenia. Terminem tym oddaje się niemieckie *Religionspädagogik* i konsekwentnie niemieckiej formie przymiotnikowej *religionspädagogisch* odpowiada polskie „pedagogiczno-religijny”. W publikacjach wskazuje się, szczególnie od strony metodologicznej, na problematykę pedagogiki religii oraz jej związek z teologią, a zwłaszcza katechetyką. Pedagogika religii zaczyna się więc sukcesywnie zajmować nauczaniem i wychowaniem religijnym dzieci i młodzieży, jak również uwarunkowaniami ewangelizacji w perspektywie wyzwań XXI w.

Rozwój pedagogiki religii na obszarze języka niemieckiego dokonywał się stopniowo: poszerzano przedmiot zainteresowań, pogłębiano refleksję pedagogiczno-religijną i doskonalono